

Leven en licht

A. Noordegraaf

Psalm 36 en Johannes 1:4-9

Schilders gaan op een heel bijzondere manier met het licht om. Rembrandt wordt de schilder van het ‘clair-obscur’ genoemd. Op het beroemde schilderij *De Nachtwacht* komen de mensen als het ware uit het donker in het licht te staan.

Licht en donker: in allerlei religies speelt die tegenstelling een grote rol. De oude Egyptenaren vereerden de zonnegod. Joden vierten Chanoeke (vgl. Joh. 10:22). Historici wijzen erop hoe de keus voor 25 December, de datum van ons kerstfeest, in de Vroege Kerk een anti–heidens getuigenis was tegen de heidense viering van de geboortedag van de Sol Invictus.

Duisternis

In Psalm 36 gaat het over de God van Israël, de bron van het leven en het licht. Ook in deze psalm is sprake van een ‘clair-obscur’. In de verzen 2 tot en met 5 is het donker met de handen te tasten. De vertaling van het tweede vers is voor vertalers een lastige puzzel. Moeten we denken aan de ‘fluisterstem van de zonde’ (zoals J. Ridderbos) of gaat het om een ‘Godsspraak’ over de overtreding van de goddeloze (zoals N.H. Ridderbos). De meeste vertalers kiezen voor de eerste optie. Ik citeer als voorbeeld de Willibrordvertaling van vers 2:

*De zonde orakelt in het hart van de boze,
ontzag voor God heeft hij niet voor ogen.*

De boze of de goddeloze is de aanduiding van mensen die in de praktijk van hun leven zich om God niet bekommeren. ‘Bedrijvers van ongerechtigheid’ worden zij in vers 13 genoemd. In hun hart heerst geen ontzag voor God. Hun woorden en daden getuigen er van. Welbewust en opzettelijk geven zij zich over aan ongerechtigheid. Door en door boosaardig als ze zijn, vormen ze een bedreiging voor hun medemensen. Daar gaat een samenleving aan stuk. Voor mensen van de 21^e eeuw genoeg reden om God de schuld te geven. Als God almachtig en liefdevol is, dan zou het er in de wereld niet zo bar en boos toegaan.

Hymne

In de psalm hoor ik een andere toon. Met vele exegeten beschouw ik de verzen 6-10 als een hymne. De dichter neemt God niet in bescherming door in debat te gaan met zijn

tegenstanders. Hij zingt een lied. 'Böse Menschen haben keine Lieder' heeft iemand eens gezegd. Hier zien we het omgekeerde. Psalmen zijn liederen die de nacht stuk zingen. Protestsongs tegen de ongerechtigheid. Voordat hij God bidt om bevrijding en verlossing, prijst de dichter Gods deugden en daden. Met twee voor het Oude Testament zo kenmerkende begrippenparen: trouw en goedertierenheid, gerechtigheid en recht of oordeel.

De schepping dient hem daarbij als een beeld om al Gods tekens te verstaan. Vanuit de hemel komt God de bedreigde mens op aarde te hulp. Hemelhoog is zijn liefde en verbondstrouw. Vast als de bergen staat zijn gerechtigheid, zijn rechtzettend handelen. Zijn bevrijdende oordelen zullen als een watervloed de bedrivers van het kwaad wegspoelen. Ondanks alles wat het leven teistert is het aardse leven goed, omdat de HERE, de God van het verbond, goed is voor zijn schepping en zijn schepselen.

We horen de echo van Genesis 1 getuigend van de majesteit van de Schepper die een bron van leven en licht is. Gods eerste scheppingsdaad is de schepping van het licht, dat scheiding maakt tussen nacht en dag, dat aan de duisternis van de *tohu wabohu* paal en perk stelt (Gen. 1:1-3). Mens en dier mogen leven van de trouw van de Schepper. In de waanzin van de wereld, die ons zo vaak verbijstert en voor raadsels stelt, worden we door dit lied getroost. God staat aan het begin en Hij komt aan het einde. Hij onderhoudt zijn schepping. Hij draagt zijn mensenkinderen. Hij kiest voor het licht, voor het leven.

Licht

God is licht, in Hem is geen duisternis. Daar leeft de dichter uit. In het donker van de tijd is dat zijn houvast: 'In uw licht zien wij het licht'. Licht is beeld voor geluk en heil, warmte en geborgenheid (Ps. 27:1; 56:14; 89:16). Willem Barnard noemt het 'een metafoor van liefde'. Licht maakt voor je gevoel de dingen anders. Zo is het opgevat in de berijming van Psalm 36 ('Liedboek voor de Kerken'):

*Gij doet ons klaarder dan de zon
het licht der wereld schouwen.*

Maar in de Hebreeuwse grondtekst ontbreekt het lidwoord 'het'. Er staat: 'In uw licht zien wij licht'. Niet: het licht. Maar eenvoudig: licht. Er valt licht van Boven over zijn bestaan.

De goddelozen die zich om God noch mens iets gelegen laten liggen, mogen voorspoed kennen (Psalm 73). Van hen geldt niet dat zij licht zien, terwijl hij die de Here kent, in het licht van Gods presentie zijn weg mag gaan, zelfs in tijden van tegenspoed (Ps. 56:14). Het licht van Gods openbaring valt over de weg van Abraham, Mozes, David. Het valt over de weg van Israël door de eeuwen heen tot in de nacht van de ballingschap en de ondergang. Het is het licht van zijn geleide in de wolk- en vuurkolom die het volk van God voorgaat door de woestijn (Ex. 13:21; Num. 9:15-23).

In dat licht van God moeten we onderkennen waar het op aan komt. Ik wijs op Psalm

119, de psalm van de vreugde om Gods Thora, zijn Woord, zijn beloften en geboden. De dichter komt woorden tekort om zijn vreugde over deze 'Weisung' te uiten. 'Uw Woord is een licht op mijn pad en een lamp voor mijn voet' (Ps. 119:105).

Wij zien dat licht nergens helderder dan in Jezus Christus. Johannes getuigt ervan in de proloog van zijn evangelie. Het Woord van den beginne, door wie alles geschapen is, is licht en leven (Joh. 1:4,5). Dit Woord is Jezus Christus, het waarachtige licht dat in de wereld komt en elk mens verlicht (Joh. 1:9). Dat licht schijnt in onze duisternis. Het is voorgoed ontstoken aan het kruis, in het donker van Golgota en het breekt door op de paasmorgen. 'Jezus is ons licht en leven' zegt een bekend paaslied. En hoe wijd de actieradius van dat licht is zien we met Pinksteren als de Heilige Geest door het woord van Gods getuigen onder alle volken het licht ontsteekt in mensenharten (2 Kor. 4:6) en zij zich bekeren van de duisternis tot het licht (Hand. 26:18).

In de crisis van onze cultuur kunnen we dit licht niet missen. Velen hunkeren naar licht. Ik denk aan een lied van Marco Borsato, dat hij schreef naar aanleiding van de speelfilm *Wit licht* over het trieste lot van Afrikaanse kindsoldaten. Ik citeer enkele regels:

*ik ben een mens van vlees en bloed
een druppel in de oceaan
onherkenbaar in de golven*

*een korrel zand in de woestijn
zo slokt de menigte mij op
raak ik telkens weer bedolven*

*maar gedragen door het witte licht
stijg ik uit boven mezelf ken ik even geen gewicht
meer dan een schaduw in het witte licht
met open ogen in de zon
ontdek ik mijn gezicht*

Je vindt het terug in de beleving van Kerst bij velen van onze tijdgenoten. Onze verre voorouders vierden elk jaar rond 21 december hun midwinterfeest. De mens van de 21^e eeuw viert nog altijd de komst van het licht in het donker van de tijd. Zoiets kun je afdoen met de cynische opmerking dat het allemaal menselijk gedoe is of op zijn best humanistische oprispingen zijn. Dat is me te makkelijk. Zit er niet een legitieme hunkering achter naar zingeving, een verlangen naar geborgenheid in een verbijsterende en chaotische wereld? Roept zo'n lied als van Borsato niet om een antwoord? Missionair gesproken: hoe raken we hierover met onze tijdgenoten in gesprek.

Psalm 36 reikt ons een antwoord aan. Een geloofsgetuigenis. Alleen in Gods licht zien we licht. En in de proloog van het evangelie van Johannes lezen we dat er geen licht is dan Jezus Christus (Joh. 1). Dit klinkt ongetwijfeld erg exclusief en het strijkt postmo-

derne mensen tegen de haren. Riekt een dergelijke absolute uitspraak niet naar enghartig fanatisme, een besloten-club- mentaliteit? Het tegendeel is het geval. In Psalm 36 gaat het om het licht van Hem die de Schepper is van heel de kosmos. En in Johannes 1 is de komst van het Licht een gebeuren waarvan de stralenbundels heel de wereld omvangen (vgl. 8:12).

Teken van hoop

Alleen in dat licht zien wij licht. Maar wat zien wij dan? Moeten we denken aan de terreinen van cultuur en wetenschap, kunst en techniek? Mogen we met G. Rothuizen in een meditatie over Psalm 36:10 zeggen: 'De in ons land voorkomende christelijke organisaties van school, universiteit, radio, vakverbond en partij, kunnen als een regelrechte exegese van onze tekst worden beschouwd' (*Landschap*, Kampen 1965, deel 1, p. 184).

Ik ontken in geen geval de betekenis van wetenschap of techniek. Ik waardeer ook de bijdrage van christelijke organisaties op allerlei terreinen van het leven. Maar anno 2010 spreken we daar toch gedempter over dan in 1965. Voor cultuuroptimisme is geen reden. De Verlichting met haar beroep op het licht van rede en beschaving bleek niet bestand tegen de demonie van het kwaad, waarvan we in de twintigste eeuw tot op vandaag getuige van zijn geweest. De verwoestingen in Irak, de vluchtelingenstroom in Afrika, de Aidsepidemie, de terreur van machthebbers confronteren ons met het donker. Wij zien in onze wereld meer dat eerste couplet van Psalm 36 realiteit worden dan het tweede. En wat de christelijke organisaties betreft, zij bleken niet immuun voor de golven van de secularisatie.

Toch mogen we spreken van licht. Het is het licht van Gods genadig aangezicht. Het is ontstoken in het donker van de kribbe en het kruis. De schepping met al zijn dubbelzinnigheid is 'een plek licht rondom het kruis' (O. Noordmans). Het is het licht van de hoop dankzij de Geest van de opgestane Christus die in onze wereld taal en teken geeft, zoals bijvoorbeeld gezinsgeluk, vriendschap, hulpvaardigheid, gastvrijheid, dienstbetoon over grenzen heen, een gemeente die de lofzang gaande houdt, kerkgroei ondanks druk en vervolging.

Het zijn wellicht geen zaken die de voorpagina's halen. Het zijn bescheiden tekenen. Niet meer en niet minder. Het is er mee als met het zonlicht. De wolken kunnen je beletten het licht te zien en de warmte te voelen.

Daarom moet het ons telkens weer gezegd worden dat er licht is. Daarom komen we samen in de eredienst op de eerste dag, de dag van de opstanding. Daar horen wij het evangelie van schepping en verlossing, daar voeden de tekenen van brood en wijn de hoop, daar wordt het Kyrie en het Gloria gezongen en houden we de lofzang gaande op God die leven doet. Daar mogen wij thuiskomen. Zoals de dichter thuiskomt bij God.

Het eerste deel van de Psalm (vers 2-5) en het tweede deel (6-10) lijken los van elkaar te staan. Maar in het laatste deel blijken ze alles met elkaar te maken te hebben.

De hymne gaat over in een gebed (vers 11-12): 'Heer, zet uw goedertierenheid, uw verbondstrouw door en laten de hoogmoedige geweldenaars het niet winnen'. Met twee sprekende beelden worden zij getekend. De trotse voet (M. Buber: *Fuss, der Hoffart*) trapt de kleinen en de zwakken naar beneden. De hand van de goddeloze jaagt hen op.

Zingend en biddend komt de dichter tot de zekerheid dat de duisternis eens voorgoed zal wijken. Vers 13 is te lezen als een *perfectum profeticum* (K.A. Deurloo): De bedrivers van het kwaad mogen zich roeren, maar voor het geloofsoog van de dichter zijn ze al gevallen, neergestoten om nooit weer op te staan. 'Het tuig wordt afgetuigd' (W. Barnard).

In Gods licht zien wij licht. Het is die andere wereld van Boven die in Christus is ingedaald in onze weerbarstige werkelijkheid. Als onze ogen opengegaan zijn voor dit licht, is er veel om voor te danken. Er is nog veel meer om voor te bidden, bovenal om de komst van het eeuwig vrederijk waar geen nacht meer zal zijn. Hier en nu zien we nog slechts een glimp. Maar in Gods licht weten we ons op weg naar het land van louter licht. Zo indrukwekkend vertolkt in het gedicht *Green Pastures* van Ida Gerhardt. Het gaat over twee mensen wandelend door een prachtig landschap, een 'lieflijk groen land', waarover het zonlicht valt. De laatste strofe luidt:

*In de zomen van het licht
gaan wij aardse beiden;
komend voor zijn aangezicht
aan het eind der tijden
zien wij eindelijk, ongedeeld,
wat geen aardse wei verbeeldt:
Glans in glans, door glans omspeeld
op de groene weiden.*